O‘zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta’limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA’LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: *Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov*
Mas'ul muharrir: *Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov*
Mas'ul muharrir o'rinbosari0: *Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedogogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev*

T A H R I R H A Y ' A T I

Aniq va tabiiy fanlar: *k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.*
Texnika fanlari: *t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.*
Ijtimoiy-gumanitar fanlar: *s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d, prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.*
Pedagogika fanlari: *p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d.,dost. M.Asqarova, PhD S.Jamoldinova, PhD, dots. M.Asranboyeva.*
Filologiya fanlari: *fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD.,dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev.*

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.
Pochta indeksi: 160136, ***Faks:*** (0369) 227-27-21,
Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi ***Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi*** *asosida chop etiladi. Jurnal* ***Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha*** *falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.*

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI 2026

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INKLYUZIV QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHNING DIAGNOSTIK MEZONLARI VA BAHOLASH INDIKATORLAR

Ulashova Navro`za Xudoynazar qizi
Termiz Davlat Pedagogika Instituti Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) mutaxasisligi magistranti
Ilmiy rahbar Tursunova Saida Isakovna
Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim matematika kafedrasi pedagogika fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent

Annotatsiya. *Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida inklyuziv qadriyatlarni shakllantirishning diagnostik mezonlari va baholash indikatorlari yoritilgan. O'quvchilarda bag'rikenglik, tenglik, hamkorlik, o'zaro hurmat va ijtimoiy qabul qilish kabi fazilatlarni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, inklyuziv qadriyatlarning shakllanganlik darajasini aniqlash mezonlari va baholash indikatorlari asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *boshlang'ich ta'lim, inklyuziv ta'lim, inklyuziv qadriyatlar, diagnostik mezonlar, baholash indikatorlari, bag'rikenglik, tenglik, hamkorlik, ijtimoiy moslashuv.*

ДИАГНОСТИЧЕСКИЕ КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ОЦЕНКИ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ИНКЛЮЗИВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. *В данной статье рассматриваются диагностические критерии и оценочные индикаторы формирования инклюзивных ценностей в начальном образовании. Анализируются педагогические возможности развития у учащихся таких качеств, как толерантность, равенство, сотрудничество, взаимное уважение и социальное принятие. Обосновываются критерии и показатели оценки уровня сформированности инклюзивных ценностей у младших школьников.*

Ключевые слова: *начальное образование, инклюзивное образование, инклюзивные ценности, диагностические критерии, оценочные индикаторы, толерантность, равенство, сотрудничество, социальная адаптация.*

DIAGNOSTIC CRITERIA AND ASSESSMENT INDICATORS FOR FOSTERING INCLUSIVE VALUES IN PRIMARY EDUCATION

Abstract. *This article examines the diagnostic criteria and assessment indicators for developing inclusive values in primary education. It analyzes pedagogical opportunities for fostering tolerance, equality, cooperation, mutual respect, and social acceptance among primary school pupils. The criteria and indicators for assessing the level of formation of inclusive values in young learners are also substantiated.*

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

Keywords: *primary education, inclusive education, inclusive values, diagnostic criteria, assessment indicators, tolerance, equality, cooperation, social adaptation.*

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimida inklyuzivlik, tenglik, bag‘rikenglik va ijtimoiy hamjihatlik tamoyillarini qaror toptirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim davrida o‘quvchilarda o‘zaro hurmat, hamkorlik, tenglik va boshqalarning individual xususiyatlarini qabul qilish kabi inklyuziv qadriyatlarni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu bosqichda bolaning ijtimoiy munosabatlari, axloqiy qarashlari va shaxsiy qadriyatlari shakllanadi.

Inklyuziv ta’limning samaradorligi nafaqat barcha bolalar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratish, balki ularda ijobiy ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish bilan ham belgilanadi. Shu bois boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida inklyuziv qadriyatlarning shakllanganlik darajasini aniqlash, ularni diagnostik mezonlar va baholash indikatorlari asosida o‘rganish dolzarb ilmiy-pedagogik masalalardan biridir. Mazkur maqolaning maqsadi boshlang‘ich ta’limda inklyuziv qadriyatlarni shakllantirishning diagnostik mezonlarini aniqlash, baholash indikatorlarini ishlab chiqish hamda o‘quvchilarda ushbu qadriyatlarning shakllanganlik darajasini baholashning ilmiy-pedagogik asoslarini yoritishdan iborat. Bu esa inklyuziv ta’lim muhitini takomillashtirish va o‘quvchilarda insonparvarlik, bag‘rikenglik hamda ijtimoiy hamkorlik fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

Boshlang‘ich ta’limda inklyuziv qadriyatlarni shakllantirish zamonaviy pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, o‘quvchilarda insonparvarlik, bag‘rikenglik, tenglik, o‘zaro hurmat va hamkorlik munosabatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Inklyuziv qadriyatlar har bir bolaning individual xususiyatlari, qobiliyati, imkoniyati va ehtiyojlarini hurmat qilish, barcha o‘quvchilarga teng munosabatda bo‘lish hamda o‘zaro qo‘llab-quvvatlash muhitini yaratishni nazarda tutadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim davrida bunday qadriyatlarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega,

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

chunki aynan shu bosqichda bolaning ijtimoiy munosabatlari, axloqiy qarashlari va atrofdagilarga nisbatan munosabati tarkib topadi.

Inklyuziv qadriyatlarni shakllantirish jarayoni o‘quvchilarga nazariy bilim berish bilangina cheklanmaydi. Bu jarayon bolaning kundalik xatti-harakatlari, tengdoshlari bilan muloqoti, jamoaviy faoliyatdagi ishtiroki va turli ijtimoiy vaziyatlarga munosabatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida inklyuziv qadriyatlarning shakllanganlik darajasini aniqlashda ularning bilimlari, hissiy munosabatlari, kommunikativ ko‘nikmalari va amaliy faoliyatini birgalikda o‘rganish zarur. Buning uchun ilmiy jihatdan asoslangan diagnostik mezonlar va baholash indikatorlarini belgilash muhim hisoblanadi. Diagnostik mezonlar o‘quvchilarda inklyuziv qadriyatlarning qay darajada shakllanganligini aniqlashga xizmat qiluvchi asosiy ko‘rsatkichlar majmuasidir. Baholash indikatorlari esa har bir mezonning o‘quvchi faoliyatida qanday namoyon bo‘lishini ifodalaydi. Mazkur tadqiqot doirasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida inklyuziv qadriyatlarning shakllanganlik holatini aniqlash uchun kognitiv, emotsional-qadriyatli, kommunikativ hamda xulq-atvoriy-faoliyatli mezonlarni ajratib ko‘rsatish maqsadga muvofiq.

MUHOKAMA

Kognitiv mezon o‘quvchilarning inklyuziv ta’lim, tenglik, bag‘rikenglik, o‘zaro hurmat va insonparvarlik haqidagi bilimlari hamda tasavvurlarini ifodalaydi. Ushbu mezon orqali bolaning barcha insonlar teng huquqli ekanligini anglashi, insonlar o‘rtasidagi individual farqlarni tabiiy holat sifatida qabul qilishi va boshqalarning imkoniyatlariga hurmat bilan munosabatda bo‘lish zarurligini tushunishi aniqlanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bunday tushunchalarni shakllantirishda tarbiyaviy suhbatlar, ertak va hikoyalar, didaktik o‘yinlar, hayotiy misollar hamda muammoli vaziyatlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Kognitiv mezonning shakllanganlik darajasi o‘quvchining inklyuziv qadriyatlar mazmunini tushuntira olishi, barcha bolalarning teng huquqliligini anglashi, individual farqlar va imkoniyatlarni tushunishi

hamda bag‘rikenglikning ahamiyatini bilishi orqali aniqlanadi. Masalan, o‘quvchiga turli imkoniyatlarga ega bolalar ishtirokidagi vaziyatlar taqdim etilib, ularning munosabatini izohlash so‘ralishi mumkin. Bunda bolaning vaziyatni qay darajada tushunishi, qanday xulosa chiqarishi va o‘z fikrini asoslay olishi uning kognitiv rivojlanishini baholash imkonini beradi. Demak, mazkur mezon inklyuziv qadriyatlarning bilim va tushuncha darajasidagi shakllanganligini ifodalaydi.

Emotsional-qadriyatli mezon o‘quvchilarning turli xususiyat va imkoniyatlarga ega tengdoshlariga nisbatan hissiy munosabati, hamdardligi, hurmati va ijobiy qabul qilish darajasini tavsiflaydi. Inklyuziv ta’lim muhitida o‘quvchining boshqa bolalarni shunchaki qabul qilishi emas, balki ularning his-tuyg‘ularini tushunishi, qiyinchiliklariga befarq bo‘lmasligi va zarur vaziyatlarda qo‘llab-quvvatlashi muhimdir. Shu jihatdan emotsional-qadriyatli mezon inklyuziv qadriyatlarning bolaning ichki dunyosi va shaxsiy munosabatlarida qay darajada aks etishini belgilaydi. Mazkur mezonning asosiy indikatorlari sifatida tengdoshlariga nisbatan ijobiy munosabat bildirishi, boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunishi, hamdardlik ko‘rsatishi, o‘zaro hurmat va bag‘rikenglikni namoyon qilishi belgilanadi. Ushbu sifatlarni shakllantirishda o‘qituvchi tomonidan tashkil etiladigan tarbiyaviy suhbatlar, badiiy asarlarni tahlil qilish, rolli o‘yinlar va turli hayotiy vaziyatlarni muhokama qilish muhim ahamiyatga ega. Masalan, o‘quvchilarga yordamga muhtoj tengdoshi bilan bog‘liq vaziyatni tasvirlash va unga qanday munosabat bildirish kerakligini tushuntirish topshirig‘i berilishi mumkin. Bunda o‘quvchining javobi bilan bir qatorda, uning hissiy munosabati va boshqalarning holatini tushunish qobiliyatiga ham e’tibor qaratiladi.

Kommunikativ mezon o‘quvchilarning tengdoshlari bilan muloqotga kirishishi, o‘zaro fikr almashishi, boshqalarning fikrini tinglashi va hamkorlikda faoliyat yuritish qobiliyatini ifodalaydi. Inklyuziv ta’lim sharoitida samarali muloqot o‘quvchilar o‘rtasidagi o‘zaro ishonchni mustahkamlash, jamoaga daxldorlik hissini rivojlantirish va ijtimoiy to‘siqlarni kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli boshlang‘ich

ta'lim jarayonida barcha o'quvchilarning muloqotga erkin kirishishi, o'z fikrini bildira olishi va jamoaviy faoliyatda teng ishtirok etishi uchun zarur pedagogik sharoitlar yaratilishi lozim. Kommunikativ mezonning asosiy indikatorlari o'quvchining turli xususiyatlarga ega tengdoshlari bilan muloqotga kirishishi, boshqalarning fikrini tinglashi va hurmat qilishi, jamoaviy topshiriqlarda hamkorlik qilishi hamda kelishmovchiliklarni tinch yo'l bilan hal etishga intilishida namoyon bo'ladi. Ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishda juftlik va guruhlarda ishlash, rolli o'yinlar, munozaralar hamda jamoaviy topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday faoliyatlar o'quvchilarda o'zaro muloqot madaniyatini shakllantirish bilan birga, bir-birining fikrini qabul qilish va umumiy maqsad yo'lida hamkorlik qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Xulq-atvoriy-faoliyatli mezon o'quvchilarning inklyuziv qadriyatlarni kundalik faoliyatida amalda namoyon etish darajasini belgilaydi. Mazkur mezon o'quvchining egallagan bilimlari va shakllangan hissiy munosabatlari real xatti-harakatlarida qay darajada aks etishini aniqlash imkonini beradi. Chunki inklyuziv qadriyatlarning haqiqiy shakllanganligi faqat ularni bilish yoki tushunish bilan emas, balki kundalik hayotda ularga amal qilish orqali namoyon bo'ladi. Ushbu mezonning asosiy indikatorlariga tengdoshlariga amaliy yordam ko'rsatishi, jamoaviy faoliyatda faol ishtirok etishi, boshqalarni kamsitish va chetlashtirish holatlariga salbiy munosabat bildirishi hamda inklyuziv xulq-atvor me'yorlariga rioya qilishi kiradi. Masalan, guruhli mashg'ulotlarda barcha o'quvchilarning ishtirokini qo'llab-quvvatlash, yordamga muhtoj tengdoshiga ko'maklashish, jamoada adolatli munosabatni saqlash kabi xatti-harakatlar mazkur mezonning namoyon bo'lish shakllari hisoblanadi. Uni baholashda pedagogik kuzatish, amaliy topshiriqlar va muammoli vaziyatlardan foydalanish samarali natija beradi.

Yuqorida keltirilgan to'rtta diagnostik mezon o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilarida inklyuziv qadriyatlarning shakllanganlik holatini yaxlit baholash imkonini beradi. Kognitiv mezon o'quvchining bilim va tushunchalarini,

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

emotsional-qadriyatli mezon uning ichki munosabati va hissiy qabul qilishini, kommunikativ mezon muloqot va hamkorlik koʻnikmalarini, xulq-atvoriy-faoliyatli mezon esa amaliy xatti-harakatlarini ifodalaydi. Ushbu mezonlarning birgalikda qoʻllanilishi inklyuziv qadriyatlarning shakllanish jarayonini har tomonlama oʻrganishga xizmat qiladi.

Yuqori daraja oʻquvchida inklyuziv qadriyatlarning bilim, munosabat va amaliy faoliyatda barqaror namoyon boʻlishi bilan tavsiflanadi. Bunday oʻquvchilar inklyuziv qadriyatlarning mazmunini yaxshi tushunadilar, barcha tengdoshlariga hurmat bilan munosabatda boʻladilar, individual farqlarni tabiiy qabul qiladilar va jamoaviy faoliyatda faol ishtirok etadilar. Ular boshqalarning his-tuygʻularini tushunish, zarur vaziyatlarda yordam koʻrsatish va oʻzaro hamkorlikni qoʻllab-quvvatlashga intiladilar. Shuningdek, oʻz xatti-harakatlarida tenglik, bagʻrikenglik va insonparvarlik tamoyillariga mustaqil ravishda amal qiladilar.

Oʻrta daraja oʻquvchida inklyuziv qadriyatlar haqida muayyan bilim va tasavvurlar mavjudligi, biroq ularning amaliy faoliyatda doimiy namoyon boʻlmasligi bilan izohlanadi. Bunday oʻquvchilar tengdoshlari bilan muloqot qilish va hamkorlikka moyil boʻlsalar-da, ayrim vaziyatlarda pedagogning yoʻnaltirishi va ragʻbatlantirishiga ehtiyoj sezadilar. Ularning ijobiy munosabati mavjud, ammo hamdardlik, oʻzaro yordam va inklyuziv xulq-atvor koʻnikmalari hali yetarlicha barqarorlashmagan boʻladi. Shu sababli mazkur darajadagi oʻquvchilar bilan muntazam tarbiyaviy mashgʻulotlar va jamoaviy faoliyatlarni tashkil etish lozim.

Past daraja oʻquvchilarda inklyuziv qadriyatlar haqidagi bilim va tasavvurlarning yetarli shakllanmaganligi, tengdoshlari bilan munosabatlarda qiyinchiliklar mavjudligi hamda amaliy hamkorlik koʻnikmalarining sustligi bilan tavsiflanadi. Bunday oʻquvchilar boshqalarning individual xususiyatlarini qabul qilishda qiynalishlari, jamoaviy faoliyatda sust ishtirok etishlari yoki oʻzaro yordam koʻrsatishga yetarlicha intilmasliklari mumkin. Ular bilan individual suhbatlar, tarbiyaviy oʻyinlar, hamkorlikka

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

asoslangan mashg‘ulotlar va pedagogik qo‘llab-quvvatlash ishlarini olib borish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda inklyuziv qadriyatlarni shakllantirish o‘quvchilarda insonparvarlik, bag‘rikenglik, tenglik, o‘zaro hurmat va hamkorlik kabi fazilatlarni rivojlantirishning muhim omilidir. Mazkur jarayon samaradorligini aniqlashda kognitiv, emotsional-qadriyatli, kommunikativ hamda xulq-atvoriy-faoliyatli diagnostik mezonlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu mezonlar asosida o‘quvchilarning inklyuziv qadriyatlarga oid bilimlari, hissiy munosabatlari, muloqot ko‘nikmalari va amaliy xatti-harakatlarini baholash mumkin. Shuningdek, yuqori, o‘rta va past shakllanganlik darajalarini aniqlash orqali har bir o‘quvchining individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish imkoniyati yaratiladi.

Demak, diagnostik mezonlar va baholash indikatorlaridan tizimli foydalanish boshlang‘ich ta’limda inklyuziv muhitni takomillashtirish, o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyat va bag‘rikenglikni rivojlantirish hamda barcha bolalar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori. “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
3. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2011.
4. UNESCO. A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. – Paris: UNESCO, 2017.
5. Florian L. The SAGE Handbook of Special Education. – London: SAGE Publications, 2014.
6. Ainscow M. Developing Inclusive Education Systems: What Are the Levers for Change? – Journal of Educational Change, 2005.
7. O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. https://lex.uz
8. UNESCO rasmiy sayti. Inclusive Education. https://www.unesco.org/en/inclusion-education